

УДК 379.82

DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-41

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У СЕГМЕНТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Бірюк Л.Я., д. пед. н.,
завідувач кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Пішун С.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

У статті аналізується культурологічний підхід як один із компонентів професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, як властивість особистості фахівця, що дає змогу найбільш ефективно взаємодіяти як із внутрішнім професійно-комунікативним, так і зовнішнім соціальним середовищем. Розгляд культурологічної компетентності трактується з позиції рівня освіченості, що є достатнім для самоосвіти, визначення своєї позиції та самостійного розв'язання когнітивних проблем.

Ключові слова: культура, культурологічний підхід, компетентність, майбутній учитель, особистість, професійний, суспільство, фахівець.

В статье анализируется культурологический подход как один из компонентов профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы, как свойство личности специалиста, позволяющее наиболее эффективно взаимодействовать как с внутренней профессионально-коммуникативной, так и внешней социальной средой. Обзор культурологической компетентности трактуется с позиции уровня образованности, который является достаточным для самообразования, определения своей позиции и самостоятельного решения возникающих при этом когнитивных проблем.

Ключевые слова: будущий учитель, культура, культурологический подход, компетентность, личность, общество, профессиональный, специалист.

Biriuk L.Ya., Pishun S.H. CULTUROLOGICAL APPROACH IN THE SECTION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING

In modern conditions, increasing the importance of the humanitarian component in the specialists' training is determined: firstly, by the expansion of the intercultural interaction zone of societies, social groups and individuals; secondly, by the tendency to the rapid expansion of the communication capabilities of the national and global nature, creating a new type of world view, connected with forming the global human unity in its diversity; thirdly, by growing the importance of educational and communicative aspects.

Culturological approach is a kind of platform, on the basis of which both the principle, the method, and the research position, when combined, form a certain gnoseological integrity. The core of the approach is, in fact, a certain research arrangement in relation to the object of study, subordinating the logic of understanding and evaluating the studied facts, phenomena or events, relating them to each other and with the surrounding reality in spatial and temporal coordinates.

In this regard, the culturological approach serves as both the principle (logic) of studying the future specialists' professional culture development during the course of educational process at the higher educational establishments, and the principle of the process construction. The process of developing specialists' professional culture is shown: in historical terms, as a historical and pedagogical process, as a two-sided process of developing educational practice and pedagogical thought, on the one hand, and an integral part of the historical and cultural process, on the other hand, as a key element of the system of social society reproduction and the most important sphere of its existence at each stage of formational development. Individually, as a process of mastering a system of professional values it is distinguished by internal dynamism and has a clearly noticeable axiological component and a subjective character.

The implementation of a culturological approach will allow to solve the problem of the developing a professional culture of future specialists not only from a competent position, but also to fill it with humanitarian content.

Key words: future teacher, culture, culturological approach, competence, personality, society, professional, specialist.

Постановка проблеми. Характерні для сучасного суспільства глобальність і динамізм соціально-економічних перетворень у всіх сферах життя й діяльності людини, активне осмислення моральних цінностей, звернення в засобах масової інформації, мистецтві, літературі, у побуті до серйозних проблем освоєння та нарощування культурного потенціалу, соціальні, економічні, екологічні катаклізми, що все частіше пов'язують із людиною, об'єктивно потребують відтворення й створення культури як розвивальної системи духовних цінностей і творчості. Людина стає особистістю, набуваючи соціального й культурного досвіду, виробленого в суспільстві. Соціум переживає глобальні зміни, які потребують унеможливлення протистояння народів і держав, незважаючи на їхню належність до протилежних економічних і політичних побудов. На зміну часу, коли прогрес і раціональне улаштування пов'язувалися лише з окремими суспільствами, прийшла епоха їх вирішення у всесвітньому масштабі.

У публікаціях із досліджуваної нами проблеми низка дослідників наголошує на тому, що процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи своїм змістом, методикою, стилем спілкування має закладати базові основи професійної культури вчителя, що містить моральну, розумову, фізичну, екологічну, естетичну, економічну й правову культури [5, с. 7].

Утвердження культурологічного підходу вважається значним сучасним гуманістичним кроком уперед у методології вивчення педагогічних явищ і феноменів, у тому числі й педагогічного професіоналізму. В умовах світової кризи освіти формується нова (сучасна освітня модель є «соціально-адаптивною» і для постіндустріального суспільства вона видається вже застарілою [2]) культурологічна парадигма освіти, в основі якої лежить уявлення про гуманістичний тип особистості. Необхідно будувати культурно-історичну або соціально-культурну теорію освіти, в основі якої була б не модель людини діяльній (homo agents), а модель ідеалу людини духовної (homo moralis). На жаль, у наш час роль культури в суспільстві, в історичному процесі, у цивілізації знижена: проблеми культури не беруться до уваги під час організації освітньої макросистеми в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою культурологічного підходу в педагогіці є положення сучасної філософської науки про культуру та культурний потенціал особистості (Д. Антонович, А. Арнольдов, Н. Злобін, М. Каган, Є. Маркарян, І. Огієнко, В. Слас-

тьоніна). Питання реалізації культурологічного підходу, його ролі для педагогічної теорії та практики обґрунтовується в роботах В. Біблера, Є. Бондаревської, І. Зязюна, М. Кагана, О. Рудницької, Н. Щуркової та ін. Методологічні й теоретичні проблеми культурологічної підготовки фахівця досліджуються в працях А. Арнольдова, Л. Буєвої, І. Кефелі, І. Луцької, В. Маслова, О. Попової, Р. Розіна, Н. Сердюк та ін. Запровадженню в навчання культурологічного матеріалу в контексті діалогу культур і цивілізації присвячено праці В. Сафонова, Л. Цурикова й ін. Теоретичний аналіз і методичне обґрунтування змісту, методів, педагогічних умов культурологічної підготовки майбутнього вчителя здійснено в роботах В. Данильченко, М. Булигіної, Т. Іванової, Е. Ємеліна, Л. Настенко, Ю. Юрченка.

Проте ці дослідження спеціально не аналізують проблемне поле культурологічної компетентності, її місце й роль у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Постановка мети. Мета статті – охарактеризувати наявні тенденції реалізації культурологічного підходу під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське суспільство у XXI ст. потребує освічених, завзятих людей, які в ситуації не тільки морального, а й професійного вибору зможуть самостійно прийняти рішення, будуть здатні до співпраці, відрізнятимуться мобільністю, динамізмом, конструктивним підходом до розв'язання проблем, готовими до міжкультурної взаємодії, матимуть почуття відповідальності за буття країни та її соціально-економічний добробут. Відповідно, система вищої педагогічної освіти повинна готувати фахівців, які не лише здатні до життя в громадянському суспільстві, а й за необхідності змінювати його. Радикальна зміна змісту освітньої парадигми зможе, на наш погляд, реалізувати такі завдання. Для цього, крім основного процесу передачі, опрацювання й засвоєння як соціальних, так і професійних знань, умінь, навичок, повинна бути сформована система особистісно-професійних якостей, що буде являти собою цілісне утворення. Саме компетентнісний підхід і є такою константою, яка висуває на перший план уміння оцінювати ситуацію, розв'язувати проблеми в різних сферах життєдіяльності, уміння проектувати дії та відносини.

У науковій літературі категоріальний апарат виділяє такі види компетентності: комунікативну, соціальну, психолого-педа-

гогічну, методичну, інформаційну, диференційно-психологічну, професійну тощо. Серед них особливе місце належить культурологічній компетентності. Вона базується на однойменному підході. Його поява не випадкова. Сьогодні в освіті все ще домінує предметний, а не пошуковий підхід до змісту освіти. Майбутніх учителів знайомлять із теоретичним базисом, сукупністю фактів, яких єднає лише те, що вони виходять із тотожних, примітивних уявлень про реальний світ або розроблені за допомогою однакових методів. Об'єктивний характер вимог до культурологічної підготовки будь-якого фахівця визначається глобальними проблемами сучасності в будь-якій сфері діяльності, що вивело на перший план питання етики. Тому стає зрозумілим звернення до культурологічного складника, адже саме він дає змогу подолати вищезазначену обмеженість у професійній підготовці майбутнього фахівця.

З позицій культурологічного підходу професійна культура фахівця являє собою інтегративну якість особистості, що передбачає володіння не тільки необхідними для виконання професійної діяльності професійними знаннями, уміннями, навичками й професійною компетентністю, а й інтеріоризацією культурних норм і цінностей відповідної професійної сфери, а також креативністю як здатністю й готовністю до творчості в професійній діяльності [1]. Стосовно системи вищої професійно-педагогічної освіти культурологічний підхід розглядається нами як сукупність теоретичних положень і педагогічних заходів, реалізація яких спрямована на досягнення мети – формування особистості вчителя як суб'єкта професійно-педагогічної культури. Спираючись на ідеї аксіологічної, діяльнісної та особистісно-творчої теорій культури, професійно-педагогічну культуру (на особистісному рівні) можна розглядати як певний рівень засвоєння професійно-педагогічних цінностей, особистісно-орієнтованих освітніх технологій і прийомів у траєкторіях творчої самореалізації.

Сьогодні на Заході спостерігається тенденція до виникнення нових педагогічних концепцій, спричинених мультиполярними геополітичними реаліями періоду завершення холодної війни. Закордонні дослідники вважають, що в новому тисячолітті запорукою виживання людства є налагодження зв'язків між різними культурами народів, їхніми цивілізаційними відмінностями, які значно глибші, ніж ідеологічні розбіжності країн періоду холодної війни. І тому цілком логічним питанням більшості міжнародних конференцій,

зустрічей, дискусій, семінарів останніх років є життя людства у XXI столітті й філософія його освіти, яка сприятиме діалогу культур і цивілізацій, підготовці відповідальних творчих, активних людей, котрі поважатимуть дивертисивність (тобто різноманітність людей, точок зору, культур, методів навчання тощо) на основі взаєморозуміння і творчого застосування знань.

Нові підходи в освіті передбачають формування нової інформаційної культури особистості, найважливішими складниками якої є технологічний, ціннісний, аксіологічний компоненти. Ця парадигма інформаційної культури особистості означає й необхідність загальної переорієнтації в постановці освітніх і науково-дослідних завдань, і визначення впливу інформаційних технологій. Основою інформаційної культури особистості є історична пам'ять, унікальний історичний досвід і культурні традиції народу. Особистість ідентифікується з певним культурним оточенням і вже на базі цієї ідентифікації залучається до культурних надбань інших народів. У сучасній педагогічній літературі зазначається, що блукання в масі інформації, відірваної від культурної спадщини, моральних оцінок, емоційного світосприйняття, може призвести до значних порушень стабільності в житті суспільства й поведінці людини. Проте саме особистісно відповідна й культурно-відповідна освіта з урахуванням синергетичного та антропологічного факторів дає змогу уникнути розгубленості перед неконтрольованим потоком інформації, виробити механізми інформаційно-психологічної безпеки й ціннісно-орієнтаційного імунітету.

Щодо компетентнісного підходу, заявленого як інноваційного та стимульованого до впровадження передусім державою, варто зазначити, що він належить до технократичної парадигми, тобто спрямовує педагогів на формування в учнів певного набору практико-орієнтованих компетенцій. У професійній освіті під ним розуміється перехід на державні освітні стандарти із цільовою орієнтацією на формування ключових, базових і спеціальних професійних компетенцій.

Методологічні засади й орієнтації культурологічного підходу стають перспективними щодо проблеми культури педагогічної праці та педагогічної освіти. Зв'язок освіти з культурою є не просто зумовленим, а сутнісно взаємозалежним, що й виявляється в одному з провідних принципів існування й розвитку освіти – принципі культуровідповідності. З позицій культурологічного

підходу професійна культура фахівця розглядається як системна духовно особистісна якість, а не як «мозаїка окремих видів культур», що відображає ставлення професіонала до світу соціальних і професійних цінностей, забезпечує відповідний рівень професійної діяльності.

Такий контекст зумовлює необхідність розгляду проблеми педагогічного розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів як культури педагогічної праці, вищу школу – як інститут культури, а цілі та зміст професійної підготовки – як створення умов для самовизначення майбутнього вчителя в системі педагогічної культури. З реалізацією культурологічного підходу пов'язана можливість подолання тенденцій розвитку безособистісної, абстрактно-формальної педагогіки, а формування професійної культури вчителя є найважливішим об'єктом наукового пізнання й організаційно-управлінських рішень.

Педагогічна культура є складником професійної культури, а отже, і частиною духовної культури країни, людства. Дослідники вважають, що сьогодні відбувається зміна педагогічних цивілізацій. Від педагогічної культури техногенної цивілізації суспільство переходить до гуманістичної, антропогенної, і це виявляється в переорієнтації освіти з парадигми знань на особистісно-сміслові стратегії, з авторитаризму – на діалог і культурний полілог, із групових форм навчання – на індивідуальні, з репродуктивних способів засвоєння культурної спадщини – на творчі.

Це поширюється й на орієнтири педагогічної праці. Не можна забувати, що культура – це індивідуально (особистісно) засвоєні цінності. Щоб кожен майбутній фахівець міг і бажав їх індивідуально засвоювати, необхідна докорінна зміна і змісту освіти, і технології викладання, тому що будь-які знання мають ціннісне, культурне наповнення, коли вони набуваються в діяльності. Отже, будь-яка освіта повинна переслідувати мету – розвивати здатність оцінювати навколишній світ, людей, себе як суб'єкта культури.

Ось чому необхідна переорієнтація освіти зі знанневоцентричної на культуровідповідну, яка зробить майбутнього вчителя не тільки освіченим, а й культурним, духовним, навчить не думок, а мислення, націлить не на оволодіння готовими знаннями та їх застосування, а на креативність у їх використанні.

Реалізація культурологічного підходу до навчання неможлива без педагогічної

культури викладача, а вона, у свою чергу, є свідченням наявності культурологічної компетентності майбутнього фахівця. Під нею нами розуміється рівень освіченості, що є достатнім для самоосвіти й самостійності у визначенні своєї позиції, стосовно розв'язання пізнавальних проблем. Досягти рівня висококваліфікованого педагога можливо за умови самоосвітньої діяльності, оцінювання своїх можливостей щодо загальнокультурного та професійного розвитку. Справжня ж мета самоосвітнього процесу має спрямовуватися на розвиток фахової мобільності, що варто розуміти як «внутрішнє самовдосконалення особистості, засноване на розвитку впевненості в собі, спроможності оцінити й переглянути свої потенційні можливості, щоб мобілізувати й реалізувати свої здібності в новій ситуації відповідно до вимог ринку» [3, с. 11–19]. Тобто це сукупність універсальних знань, що відрізняються широким спектром узагальнення, необхідні для соціально-продуктивної діяльності будь-якої людини. Це фундаментальні, універсальні компетентності, використання яких являє собою широкий радіус дії. На думку О. Дубасенюк, культурологічна компетентність як система компетенцій містить у собі загальнокультурну, міжкультурну, соціокультурну, фахову, комунікативну й іншомовну компетенції [4, с. 163].

Складниками культурологічної компетентності є:

а) діяльнісно-комунікативна компетентність – сукупність знань, умінь і досвіду у сфері комунікацій, що забезпечують смислове сприйняття інформації та оволодіння способами усної й писемної мови;

б) соціальна компетентність – сукупна характеристика громадянської зрілості професіонала, яка є водночас соціальною дієздатністю, його умінням передбачити наслідки своїх дій, робити правильний вибір під час їх виконання, дотримуватися балансу загальних та особистих інтересів [7].

Висновки з проведеного дослідження. Увага до долі людської сутності в розвитку світової цивілізації має посісти головне місце в нових освітніх теоріях і технологіях. Це, у свою чергу, вимагає поглибленого структурного й функціонально-диференційного знання про людину. Тільки за таких умов може бути створена дієва система кореляцій між тим, чого і як ми повинні навчати школярів і студентів, і тим, кого конкретно ми хочемо навчати. Культура як система цінностей, що використовується як зміст освіти, зокрема, в процесі розвитку комунікатив-

ної компетентності майбутнього вчителя, стає тим простором існування, завдяки якому майбутній фахівець може стати людиною духовною, людиною професійної та комунікативної культури. Загальнокультурний рівень розвитку майбутніх педагогів, як зазначає Л. Хомич, залежить від таких складників: мистецької культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті (театр, музеї, картинні галереї, виставки образотворчого мистецтва, кіно тощо); соціально-психологічної культури як форми та процесу організації суб'єктом своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі й забезпечує розвиток мислення та мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень тощо; професійної культури як уміння творчо організувати цілісний навчально-виховний процес у початковій школі [6, с. 284].

Поділяючи думку вчених, що змістом освіти є культура як система цінностей, а сама освіта є передачею культури, ми переконані, що спілкування, комунікативна діяльність є основою освіти й від характеру спілкування залежать результати освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галагузов А.Н. Культурологический подход в профессиональной подготовке специалистов социальной сферы: автореф. дисс. ... докт. пед. наук. Москва, 2011. 42 с.
2. Запесоцкий А.С. На пути к культурологической парадигме современного образования. *Ученые записки Санкт-Петербургского научно-образовательного культурологического центра*. Санкт-Петербург, 2012. Вып. 1: Культурологическая парадигма современного образования. 576 с.
3. Кремень В.Г. Освіта в контексті розвитку сучасної цивілізації. *Сучасна початкова освіта: вектори розвитку (спеціальний випуск, присвячений 80-річчю університету)*: зб. наук. праць. Бердянськ : БДПУ, 2012. 340 с.
4. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 412 с.
5. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*: зб. статей. Київ : Педагогічна преса, 2011. Вип. 3. Ч. 1. С. 3–8.
6. Хомич Л.О. Формування наскрізних цивілізаційних цінностей у майбутніх учителів початкових класів. *Сучасна початкова освіта: вектори розвитку (спеціальний випуск, присвячений 80-річчю університету)*: зб. наук. праць. Бердянськ : БДПУ, 2012. 340 с.
7. Чапаев Н.К., Верещагина И.П. Философия и история образования. Москва : Академия, 2013. 288 с.